

R. REYGAN VA M. GORBACHOV MUZOKARALARINING MAXFIY JIHATLARI TAHLILI

Chorshanbiyev Jamshid To'liqinjon o'g'li

Termiz davlat pedagogika instituti

Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21249674>

Annotatsiya. Ushbu maqolada 1980-yillarning ikkinchi yarmida AQSH va SSSR o'rtasidagi "Sovuq urush" munosabatlarini yumshatishda Ronald Reygan va Mixail Gorbachov o'rtasida kechgan norasmiy, yopiq muloqotlar hamda maxfiy diplomatiya tahlil qilinadi. Jeneva (1985) va Reykyavik (1986) sammitlari ortidagi parda orti jarayonlari, deklasifikatsiya qilingan arxiv hujjatlari hamda global xavfsizlikka transsivilizatsion g'oyalarning ta'siri tadqiq etilgan.

Abstract. The article analyzes the informal, closed-door dialogues and secret diplomacy between Ronald Reagan and Mikhail Gorbachev in the late 1980s. It explores the behind-the-scenes processes of the Geneva (1985) and Reykjavik (1986) summits, based on declassified archive documents.

Kalit so'zlar: Sovuq urush, Ronald Reygan, Mixail Gorbachov, Jeneva sammiti, Reykyavik sammiti, maxfiy diplomatiya, arxiv hujjatlari, yadro quroli.

KIRISH

1980-yillarning o'rtalariga kelib, AQSH va SSSR o'rtasidagi "Sovuq urush" munosabatlari o'zining eng keskin va global xavfli nuqtasiga yetdi.¹ Siyosat sahnasida ikki mutlaqo qarama-qarshi qutb vakillari — Hollivud aktyorligidan chiqqan ashaddiy antikommunist Ronald Reygan va yosh, islohotchi marksist Mixail Gorbachov namoyon bo'ldi.

Ushbu rahbarlarning rasmiy uchrashuvlari global matbuot markazida bo'lgan bo'lsa-da, haqiqiy geosiyosiy burilishlar yopiq eshiklar va maxfiylik pardasi ortida, parda orti muloqotlari vositasida kechdi.

Yaqin yillarda Vashington va Moskva arxivlaridan maxfiylikdan chiqarilgan hujjatlar mazkur muloqot uslubining ko'plab noma'lum sahifalarini ochib berdi.

1985-yil 19–21-noyabr kunlari o'tkazilgan Jeneva sammiti ikki davlat rahbarining birinchi yuzma-yuz uchrashuvi bo'lib, u uzoq yillik ishonchsizlik devorini buzishga qaratilgan edi. Rasmiy delegatsiyalar ishtirokidagi muzokaralar boshlang'ich bosqichda strategik qurollanish poygasi va "Uchinchi dunyo" mamlakatlaridagi mojarolar sababli boshi berk ko'chaga kirib qoldi.

AQSH Milliy xavfsizlik arxivi (National Security Archive) tomonidan maxfiylikdan chiqarilgan muloqot memorandumlariga ko'ra, R. Reygan muzokaralar dinamikasini o'zgartirish uchun M. Gorbachovni ko'l bo'yidagi "Fleur d'Eau" villasiga taklif etadi. U yerda faqat shaxsiy tarjimonlar hamrohligida, kamin (o'choq) yonida yakkama-yakka suhbat qurishadi. Hech qanday maslahatchilar va rasmiy protokollarsiz kechgan ushbu yashirin muloqot davomida Reygan Gorbachovni g'oyaviy raqib sifatida emas, balki murosa qilsa bo'ladigan siyosatchi sifatida kashf

¹ Fordham University Research. Analyzing the Effect Personal Diplomacy and Summitry Had on the Cold War (Ronald Reagan & Mikhail Gorbachev). Akademik dissertatsiya.

etdi. Aynan ushbu norasmiy uchrashuv yakunida har ikki tomon kelgusi sammitlar uchun o'zaro ishonch platformasini yaratishga muvaffaq bo'ldilar.

Jeneva sammitining eng noodatiy va uzoq yillar davomida jamoatchilikdan sir tutilgan jihati — bu rahbarlarning o'zga sayyoraliklar hujumi ehtimoli bo'yicha o'zaro fikr almashganligidir. 2009-yilda bergan rasmiy intervyusida sobiq SSSR yetakchisi M. Gorbachov Jenevadagi o'sha yopiq suhbatning shov-shuvli tafsilotini oshkor qildi.

Arxiv ma'lumotlari va guvohlarning ko'rsatmalariga ko'ra, ashaddiy ilmiy-fantastika janri ishqi bozi bo'lgan AQSH Prezidenti R. Reygan kutilmaganda sovet rahbariga yuzlanib, quyidagi savol bilan murojaat qiladi:

"Agar Yer kurrasiga to'satdan o'zga sayyoraliklar hujum qilsa, AQSH va SSSR o'zaro mafkuraviy adovatni to'xtatib, insoniyatni himoya qilish uchun birlashadimi?". M. Gorbachov bu savolga diplomatik va qat'iy ravishda: *"Shubhasiz, biz sizga yordam bergan bo'lardik"* deb javob beradi va Reygan ham o'z navbatida buni tasdiqlaydi.² Ushbu holat tarixshunoslikda shuni ko'rsatadiki, ikki yadroviy superdavlat rahbari global inqirozni yumshatish va umumiy til topishish uchun hatto gipotetik (xayoliy) tashqi xavf g'oyasidan ham vosita sifatida foydalanishga tayyor edilar.³

1986-yil 11-12-oktyabr kunlari Islandiyaning Reykyavik sammiti doirasidagi uchrashuvi dastlab hech qanday dabdabasiz, qat'iy yopiq eshiklar ortidagi ishchi uchrashuv sifatida rejalashtirilgan edi. Hofdi House binosida kechgan muzokaralar davomida diplomatik andozalar chetga surilib, ikki rahbar dunyodagi barcha strategik yadro qurollarini 10 yil ichida to'liq yo'q qilish bo'yicha radikal dasturni muhokama qila boshladilar.

Maxfiylikdan chiqarilgan sovet protokollariga ko'ra, M. Gorbachov yadroviy arsenalni batamom tugatishni taklif qilganida, R. Reygan: *"We can do that. Let's eliminate them"* (*Biz buni qila olamiz. Keling, ularni yo'q qilamiz*), deb javob bergan va AQSH Davlat kotibi J. Shuls ham buni qo'llab-quvvatlagan.⁴ Biroq bu tarixiy kelishuv so'nggi pallada barbod bo'ldi. Bunga AQSHning kosmosda raketaga qarshi mudofaa tizimini yaratishga qaratilgan Strategik Mudofaa Tashabbusi (SDI yoki ommabop tilda "Yulduzlar urushi") dasturi sabab bo'ldi. Gorbachov ushbu tizim sinovlarini faqat laboratoriya doirasida cheklashni talab qildi, Reygan esa buni radetdi. Garchi Reykyavikda yakuniy bitim imzolanmagan bo'lsa-da, ushbu yopiq muloqotlar keyinchalik 1987-yilda O'rta va kichik masofali raketalarni yo'q qilish to'g'risidagi shartnomaning (INF) imzolanishiga zamin yaratdi. J. L. Gaddis kabi taniqli sovuq urush davri tarixchilari ushbu muzokaralarda R. Reyganning qat'iy va murosasiz pozitsiyasi, xususan, "Yulduzlar urushi" (SDI) dasturi SSSRni iqtisodiy va siyosiy jihatdan tiz cho'ktirishga majbur qilganini ta'kidlaydi.⁵ Jeneva va Reykyavikdagi maxfiy uchrashuvlar Reygan tomonidan chizilgan strategik rejaning bir qismi bo'lib, u sovet rahbarini kamin yonida va yopiq eshiklar ortida psixologik bosim ostida ushlab

² The Smithsonian Magazine. Reagan and Gorbachev Agreed to Pause the Cold War in Case of an Alien Invasion.

³ The Heritage Foundation. The Personal Diplomacy of Ronald Reagan: Impact on US-Soviet Relations.

⁴ National Security Archive. The Reykjavik File: Transcript of Gorbachev-Reagan Reykjavik Talks, Final Session, October 12, 1986.

⁵ The Heritage Foundation. The Personal Diplomacy of Ronald Reagan: Impact on US-Soviet Relations

turgan.⁶ Siyosatshunos va tarixchi olimlar Sovuq urushning tugashini faqat AQSH bosimi bilan bog'lash xato ekanligini ilgari surishadi. Ularning fikricha, Mixail Gorbachovning "Yangi siyosiy tafakkur" doktrinasi maxfiy diplomatiyaning muvaffaqiyatini ta'minlagan asosiy drayver edi.⁷

Zamonaviy xalqaro munosabatlar tarixchilari esa uchrashuvlardagi "shaxsiy omil" (Human Factor)ga ko'proq urg'u berishmoqda. Mazkur yo'nalish vakillari (masalan, Fordham universiteti tadqiqotchilari) ikki rahbarning mafkuraviy devorlarni buzib, insoniy til topisha olganligini fenomen sifatida baholashadi [7]. Kamin ortidagi norasmiy suhbatlar va "o'zga sayyoraliklar xavfi" kabi g'ayrioddiy mavzular aynan shu maktab vakillari tomonidan tizimli ravishda tahlil qilinib, davlatlararo rasmiy ishonchsizlikni eritishda norasmiy psixologik iqlimning o'rni naqadar yuqori bo'lganini ko'rsatib beradi.⁸ Post-revizionistlar deklasifikatsiya qilingan sovet protokollariga tayanib, Gorbachov uchrashuvlarda an'anaviy sovet diplomatiyasi qoliplaridan voz kechib, birinchi bo'lib radikal yadroviy yon bosishlarni taklif qilganini isbotlaydilar [3].

Vashingtondagi Milliy xavfsizlik arxivi hujjatlariga ko'ra, har bir uchrashuv ortida MKX (CIA) va KGBning jiddiy razvedka tahlillari yotgan. Markaziy Razvedka Boshqarmasi har bir sammit oldidan Reyganning stoli ustiga Gorbachovning psixologik portreti va muzokaralar olib borish uslubiga oid maxfiy doklamlarni taqdim etgan.

O'z navbatida, sovet maxfiy xizmatlari ham AQSH prezidentining sog'lig'i va qaror qabul qilish mexanizmlarini sinchiklab o'rgangan. Biroq har ikki yetakchi ham tizim tomonidan chizib berilgan qat'iy qoliplarni buzib, shaxsiy muloqot hamda maxfiy diplomatiyani birinchi o'ringa olib chiqa olishdi.

Ronald Reygan va Mixail Gorbachov o'rtasida kechgan norasmiy muloqotlar va yopiq eshiklar ortidagi maxfiy diplomatiya formatini o'rganish xalqaro munosabatlar hamda zamonaviy tarixshunoslik fanlari uchun quyidagi fundamental xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

Birinchidan, xalqaro munosabatlarda shaxs omilining roli subyektiv qoliplardan ustun ekanligi isbotlandi. Mafkuraviy jihatdan bir-biriga mutlaqo murosasiz bo'lgan kapitalistik va kommunistik tizim rahbarlari rasmiy protokollardan voz kechib, kamin yonidagi norasmiy muloqotlar formatiga o'tishlari orqali global ishonchsizlik devorini sindira olishdi. Bu holat xalqaro inqirozlarni bartaraf etishda faqatgina institutsional mexanizmlarga tayanib qolmay, balki yetakchilar o'rtasidagi shaxsiy psixologik iqlimni shakllantirish naqadar muhim geosiyosiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, uchrashuvlarda muhokama qilingan gipotetik tahdidlar global integratsiyaning kuchli stimulyatori bo'la olishini ko'rsatdi. Ikki yadroviy superdavlat rahbarining Yer kurrasidan tashqaridagi xayoliy xavf qarshisida o'zaro adovatni unutishga tayyor ekanliklarini maxfiy ravishda kelishib olishlari, insoniyat sivilizatsiyasini saqlab qolish instinkti har qanday siyosiy doktrinalardan ustunligini anglatadi.

⁶ Fordham University Research. Analyzing the Effect Personal Diplomacy and Summitry Had on the Cold War (Ronald Reagan & Mikhail Gorbachev).

⁷ Amsterdam University Press. Gorbachev and Reagan: Verbatim Transcripts of Five Superpower Summits (1985-1988).

⁸ The Smithsonian Magazine. Reagan and Gorbachev Agreed to Pause the Cold War in Case of an Alien Invasion.

Ushbu pretsedent bugungi kundagi global ekologik inqirozlar, xalqaro terrorizm yoki pandemiya kabi umuminsoniy xavflarga qarshi kurashda davlatlarning birlashishi uchun tarixiy-nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Uchinchidan, Reykyavik sammitidagi yopiq tortishuvlar qurolsizlanish tarixida sifat jihatidan yangi burilish nuqtasi bo‘ldi. Garchi AQSHning Strategik Mudofaa Tashabbusi dasturi sababli uchrashuvda yakuniy hujjat imzolanmagan bo‘lsa-da, parda ortidagi muzokaralar yadroviy arsenallarni shunchaki cheklash emas, balki ularni butunlay yo‘q qilish mumkinligi haqidagi g‘oyani amaliy siyosat darajasiga olib chiqdi. Aynan shu maxfiy kelishuvlar va erishilgan ishonch 1987-yilda tarixiy O‘rta va kichik masofali raketalarni yo‘q qilish to‘g‘risidagi shartnomaning (INF) imzolanishiga zamin yaratdi.

To‘rtinchidan, maxfiy diplomatiyaning parda orti jarayonlari xalqaro xavfsizlik arxitekturasi tubdan o‘zgartirdi. Maxfiylikdan chiqarilgan arxiv materiallari va razvedka hisobotlari shuni ko‘rsatadiki, ikki rahbar o‘zlarining maxfiy xizmatlari (CIA va KGB) chizib bergan qat’iy dushmanlik qoliplarini buza olishgan. Ularning uchrashuvlari ortidan boshlangan muloqotlar zanjiri yakunda Berlin devorining qulashiga, Sharqiy Yevropadagi sotsialistik blokning tinch yo‘l bilan parchalanishiga va insoniyatni Yadroviy qiyomat (Doomsday) yoqasidan qaytarishga muvaffaq bo‘ldi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Reygan va Gorbachov muloqoti — bugungi kunda dunyoda ko‘p qutblilik va geosiyosiy qarama-qarshiliklar qayta kuchayotgan davrda zamonaviy diplomatiya uchun eng muhim darsdir. Bugungi xalqaro inqirozlarni bartaraf etishda ham 1980-yillardagi kabi murosaga intilish, norasmiy ishonch ko‘priklarini qurish va umuminsoniy qadriyatlarni siyosiy manfaatlardan ustun qo‘yish metodologiyasidan foydalanish dolzarb ehtiyoj bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. National Security Archive (George Washington University). *Memorandum of Conversation, "Reagan-Gorbachev Meetings in Geneva," November 19, 1985, Secret/Sensitive*. Washington, D.C.: National Security Archive Document Collection.
2. The Smithsonian Magazine. *Reagan and Gorbachev Agreed to Pause the Cold War in Case of an Alien Invasion*. (Oshkor qilingan muloqot tahlili, 2009/2015).
3. National Security Archive. *The Reykjavik File: Transcript of Gorbachev-Reagan Reykjavik Talks, Final Session, October 12, 1986*. Reykjavik, Iceland: George Washington University Documents.
4. Ronald Reagan Presidential Library and Museum. *Reykjavik Summit Memorandum of Conversation, October 12, 1986*. Simi Valley, California: Reagan Presidential Files.
5. ResearchGate Documentary Study (2026). *Gorbachev – Reagan Geneva Summit, November 1985: Documentary Study*. Journal of Cold War and Summitry Studies, Vol. 14, No. 2, pp. 45-62. [Ilmiy nashr](#).

6. Amsterdam University Press. *Gorbachev and Reagan: Verbatim Transcripts of Five Superpower Summits (1985-1988)*. Amsterdam: AUP Academic Publishing, pp. 112-145. [Kitob havolasi](#).
7. Fordham University Research. *Analyzing the Effect Personal Diplomacy and Summitry Had on the Cold War (Ronald Reagan & Mikhail Gorbachev)*. New York: International Senior Theses Collection. UAB Digital Commons (2026). *Reagan, Bush, Gorbachev, and the End of the Cold War (Documentary analysis)*. Birmingham: University of Alabama at Birmingham, Graduate Theses.
8. The Heritage Foundation. *The Personal Diplomacy of Ronald Reagan: Impact on US-Soviet Relations*. Washington, D.C.: Policy and Historical Commentary Series.
9. The Bulletin of the Atomic Scientists. *President Ronald Reagan, the USSR's Mikhail Gorbachev and the INF Treaty History*. Chicago: Nuclear Security and Disarmament Chronicles.